

Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kehittäminen 2020–2023

Ohjausryhmän raportti ja suositukset

Anna Mikander, Liisa Männistö (toim.)

Valtioneuvoston julkaisu 2023:49

Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kehittäminen 2020–2023

Ohjausryhmän raportti ja suositukset

Anna Mikander, Liisa Männistö (toim.)

Valtioneuvosto Helsinki 2023

Julkaisujen jakelu

Distribution av publikationer

**Valtioneuvoston
julkaisuarkisto Valto**

Publikations-
arkivet Valto

julkaisut.valtioneuvosto.fi

Julkaisumyynti

Beställningar av publikationer

**Valtioneuvoston
verkkokirjakauppa**

Statsrådets
nätbokhandel

vnjulkaisumyynti.fi

Demokratiaohjelma 2025
Demokratiprogram 2025

Valtioneuvosto

Opetus- ja kulttuuriministeriö

Oikeusministeriö

This publication is copyrighted. You may download, display and print it for Your own personal use. Commercial use is prohibited.

ISBN pdf: 978-952-383-570-2

ISSN pdf: 2490-0966

Taitto: Valtioneuvoston hallintoyksikkö, Julkaisutuotanto

Helsinki 2023

Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kehittäminen 2020–2023 Ohjausryhmän raportti ja suositukset

Valtioneuvoston julkaisuja 2023:49

Julkaisija Valtioneuvosto

Toimittaja/t Anna Mikander, Liisa Männistö

Yhteisötekijä Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kehittämisen ohjausryhmä

Kieli suomi

Sivumäärä

27

Tiivistelmä

Opetus- ja kulttuuriministeriö asetti vuonna 2020 ohjausryhmän, jonka tehtävänä oli tukea koulujen ja oppilaitosten demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta, oppilaiden osallistamista ja opetushenkilöstön valmiuksien lisäämistä koskevien hallitusohjelmakirjausten toimeenpanoa sekä tehdä esityksiä konkreettisiksi toimenpiteiksi.

Tässä raportissa kuvataan ohjausryhmän tehtävät, kokoonpano ja toiminta sekä ohjausryhmän aloitteesta vuosina 2020–2023 toteutetut toimenpiteet demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kehittämiseksi. Toimeenpano tapahtui kansallisen demokratiaohjelman, valtakunnallisen nuorisotyön ja -politiikan ohjelman (VANUPO), Oikeus oppia -kehittämisohjelman ja kansallisen lapsistrategian puitteissa.

Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen ohjausryhmän yhtenä tehtävänä oli esittää konkreettisia toimenpiteitä demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kehittämiseksi. Ohjausryhmä esittää seuraavia suosituksia:

1. Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kansallisen kehittämisen koordinoitua ja seurantaan tulee vahvistaa.
2. Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen liittyvien teemojen käsittelyä opettajankoulutuksessa tulee lisätä.
3. Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen hyvien käytäntöjen kehittämistä, kartoittamista ja jalkauttamista tulee jatkaa.

Asiasanat demokratia, ihmisoikeudet, osallistaminen, osallisuus, koulut, opettajankoulutus, kasvat

ISBN PDF 978-952-383-570-2

Asianumero VN/12927/2020

ISSN PDF 2490-0966

Hankenumero OKM035:00/2020

Julkaisun osoite <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-570-2>

Utveckling av demokrati- och människorättsfostran 2020–2023 Styrgruppens rapport och rekommendationer

Statsrådets publikationer 2023:49

Utgivare Statsrådet

Redigerare Anna Mikander, Liisa Männistö

Utarbetad av Styrgrupp för utveckling av demokrati- och människorättsfostran

Språk finska

Sidantal

27

Referat

Undervisnings- och kulturministeriet tillsatte 2020 en styrgrupp med uppgift att stödja verkställandet av de föresatser i regeringsprogrammet som gäller demokrati- och människorättsfostran i skolor och läroanstalter, elevernas delaktighet och ökning av undervisningspersonalens färdigheter samt att lägga fram förslag till konkreta åtgärder.

I denna rapport beskrivs styrgruppens uppgifter, sammansättning och verksamhet samt de åtgärder som på styrgruppens initiativ vidtagits 2020–2023 för att utveckla demokrati- och människorättsfostran. Genomförandet genomfördes inom ramen för det nationella demokratiprogrammet, det riksomfattande programmet för ungdomsarbete och ungdomspolitik (VANUPO), utvecklingsprogrammet utbildning för alla och den nationella barnstrategin.

En av styrgruppens uppgifter var att föreslå konkreta åtgärder för att utveckla demokrati- och människorättsfostran. Styrgruppen ger följande rekommendationer:

1. Samordningen och uppföljningen av den nationella utvecklingen av demokrati och människorättsfostran bör stärkas.
2. Behandlingen av frågor som gäller demokrati- och människorättsfostran i lärarutbildningen bör ökas.
3. Utvecklandet, kartläggningen och förankringen av god praxis inom demokrati- och människorättsfostran bör fortsätta.

Nyckelord demokrati, mänskliga rättigheter, inkludering, delaktighet, skolor, lärarutbildning, utbildning

ISBN PDF 978-952-383-570-2

Ärendenummer VN/12927/2020

ISSN PDF 2490-0966

Projektnummer OKM035:00/2020

URN-adress <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-570-2>

Development of Democracy and Human Rights Education in 2020–2023 Steering Group Report and Recommendations

Publications of the Finnish Government 2023:49

Publisher Finnish Government

Editor(s) Anna Mikander, Liisa Männistö

Group author Steering group for the development of democracy and human rights education

Language Finnish

Pages 27

Abstract

In 2020, the Ministry of Education and Culture appointed a steering group to support the implementation of the objectives set out in the Government Programme pertaining to democracy and human rights education at schools and educational institutions, involvement of students, and improvement of the relevant skills of teaching staff. The steering group was also tasked with making proposals for concrete measures in these areas.

This report describes the tasks, composition and activities of the steering group and the measures taken on the steering group's initiative to develop democracy and human rights education in 2020–2023. The implementation took place within the framework of the National Democracy Programme, the National Youth Work and Youth Policy Programme (VANUPO), the Right to Learn development programme and the National Child Strategy.

One of the tasks of the steering group for the development of democracy and human rights education was to propose concrete measures to develop democracy and human rights education. The steering group presents the following recommendations:

1. The coordination and monitoring of the development of democracy and human rights education at national level should be strengthened.
2. Themes related to democracy and human rights education should be dealt with more extensively in teacher education.
3. The development, surveying and implementation of good practices in democracy and human rights education should be continued.

Keywords democracy, human rights, involvement, inclusion, schools, teacher education, education

ISBN PDF 978-952-383-570-2

ISSN PDF 2490-0966

Reference number VN/12927/2020

Project number OKM035:00/2020

URN address <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-570-2>

Sisältö

Johdanto	7
1 Ohjausryhmän tehtävät, kokoonpano ja toiminta	10
1.1 Tehtävät ja tarkoitus	10
1.2 Kokoonpano	11
1.3 Työskentelytavat ja -aineistot.....	12
1.3.1 Ohjausryhmä	12
1.3.2 Alatyöryhmät.....	12
2 Hyvien käytäntöjen koonti ja viestintäkampanja	14
2.1 Tausta ja tarkoitus	14
2.2 Toteutus	14
2.3 Tulokset ja jatkosuositukset.....	15
3 Pilottihankekokonaisuus	16
3.1 Tausta ja tarkoitus	16
3.2 Toteutus	16
3.3 Tulokset ja jatkosuositukset.....	18
4 VN TEAS -tutkimushanke: Tilannekuva ja seurannan instrumentit – demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus, osallistumisoikeudet ja yhdenvertaisuus kasvatuksen ja opetuksen kentällä	20
4.1 Tausta ja tarkoitus	20
4.2 Toteutus	21
4.3 Tulokset ja jatkosuositukset.....	21
5 Ohjausryhmän suositukset demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kehittämiseksi jatkossa	23
Lähteet	26

JOHDANTO

Suomalainen yhteiskuntajärjestys rakentuu arvopohjalle, jonka keskeisiä elementtejä ovat demokratia, oikeusvaltio sekä perus- ja ihmisoikeudet. Suomessa demokratialla on vahvat perinteet ja korkea arvostus kansalaisten keskuudessa. Kansainvälisesti vertaillen Suomi sijoittuu monilla mittareilla maailman kärkeen demokraattisten maiden joukossa. Silti myös suomalaiseen demokratiaan kohdistuu uudenlaisia uhkia, kuten osallistumisen rapautuminen ja eriarvoistuminen, äänestysaktiivisuuden lasku, poliittisen vastakkainasettelun vahvistuminen, eri väestöryhmien väliset erot koetussa luottamuksessa. Suomalaista demokratiaa haastavat myös keskustelukulttuurin kärjistyminen, kyberuhat, disinformaation levittäminen ja haitallinen informaatiovaikuttaminen.¹

Pohjoismaiset pääministerit hyväksyivät vuonna 2019 vision², jonka mukaan Pohjolasta tulee maailman kestävin ja integroitunein alue vuoteen 2030 mennessä. Visioon perustuvassa toimintasuunnitelmassa kuvataan toimia, joilla Pohjoismaiden ministerineuvosto pyrkii saavuttamaan vision tavoitteet kolmella strategisella painopistealueella: vihreä Pohjola, kilpailukykyinen Pohjola ja sosiaalisesti kestävä Pohjola. Painopistealueisiin liittyy 12 tavoitetta. Vision osatavoitteen 12 mukaan Pohjoismaiden ministerineuvosto ylläpitää luottamusta ja Pohjoismaiden yhteenkuuluvuutta, yhteisiä arvoja ja kulttuuria, demokratiaa, sukupuolten tasa-arvoa, osallisuutta, syrjimättömyyttä ja sananvapautta. Käytännössä tätä työtä on tehty mm. DIS-verkoston (demokratia, osallisuus ja yhteenkuuluvuus) kautta, jonka yleistavoitteena on vahvistaa koulutussektorin kykyä vastata yhteiskunnallisiin haasteisiin demokraattisin keinoin.

Euroopan neuvoston demokraattista kulttuuria koskevan viitekehyksen (RFCD)³ valmistelun lähtökohtana on ollut näkemys siitä, että koulutusjärjestelmien, oppilaitosten ja korkeakoulujen tulisi ottaa yhdeksi keskeiseksi tehtäväkseen oppijoiden valmistaminen

1 Ks. esim. Oikeusministeriö (2022). [Valtioneuvoston periaatepäätös suomalaisesta demokradiapolitiikasta 2020-luvulla](#). Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja 2022:40.

2 [norden.org](#). [Visio 2030](#).

3 [coe.int](#). [Reference Framework of Competences for Democratic Culture \(RFCD\)](#). The Council of Europe.

demokraattiseen kansalaisuuteen. Viitekehysten tavoitteena on määritellä tällaiset kompetenssit. Viitekehys tarjoaa välineen kehittää erilaisia opetusmenetelmiä demokratia-osaamisen vahvistamiseksi käytännössä.

Pääministeri Sanna Marinin hallitusohjelma vuosille 2019–2023⁴ sisälsi useita kirjauksia, jotka koskivat demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen edistämistä muun muassa vuoteen 2025 ulottuvan, hallinnonalat ylittävän demokratiaohjelman yhteydessä. Hallitusohjelmassa painotettiin, että koulujen ja oppilaitosten demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta ja osallistamista tulisi vahvistaa, ja että oppilas- ja opiskelijakuntatoiminnasta tulisi pitää huolta. Koulujen demokratiakasvatusta tulisi lisätä ja niiden yhteiskunnallista kasvatus-tehtävää vahvistaa. Vuorovaikutuksen rajapintaa puolueiden, kansalaisyhteiskunnan ja koulujen kesken tulisi tukea lasten ja nuorten aktiivisen kansalaisuuden vahvistamiseksi.

Pääministeri Marinin hallitusohjelman kirjaukset demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta koskien toimeenpantiin kansallisen demokratiaohjelman⁵, valtakunnallisen nuorisotyön ja -politiikan ohjelman (VANUPO)⁶, Oikeus oppia -kehittämishojelman⁷ ja kansallisen lapsi-strategian⁸ puitteissa. Toimeenpanon päävastuullisena ministeriönä toimi opetus- ja kulttuuriministeriö. Toimenpiteet suunniteltiin yhteistyössä muiden ministeriöiden sekä hallinnonalan, tutkijayhteisön ja kansalaisyhteiskunnan toimijoiden kanssa.

Demokratian puolustaminen ja turvaaminen edellyttää pitkäjänteistä, ylivaalikautista kehittämistyötä. Valtioneuvosto linjasi marraskuussa 2022 antamassaan periaatepäätöksessä⁹ pitkän aikavälin tavoitteistaan suomalaisen demokriapolitiikan kehittämiseksi. Tavoitteet pohjautuvat pääministeri Marinin hallituskauden aikana toteutetun kansallisen demokratiaohjelman 2025 havaintoihin ja kokemuksiin. Periaatepäätös on jaettu kuuteen linjaukseen, joista yksi käsittelee demokratia-, ihmisoikeus- ja mediakasvatusta.

4 Valtioneuvosto (2019). Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelma 10.12.2019: [Osallistava ja osaava Suomi – sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta](#). Valtioneuvoston julkaisu 2019:31.

5 OM036:00/2019. [Kansallinen demokratiaohjelma 2025](#).

6 Opetus- ja kulttuuriministeriö (2020). [Valtakunnallinen nuorisotyön ja -politiikan ohjelma 2020–2023: Tavoitteena nuoren merkityksellinen elämä ja osallisuus yhteiskunnassa](#). Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisu 2020:2.

7 okm.fi. [Oikeus oppia - varhaiskasvatuksen ja perusopetuksen laadun ja tasa-arvon kehittämissuohjelma](#).

8 Valtioneuvosto (2021a). [Kansallinen lapsistrategia: Komiteamietintö](#). Valtioneuvoston julkaisu 2021:8.

9 Oikeusministeriö (2022). [Valtioneuvoston periaatepäätös suomalaisesta demokriapolitiikasta 2020-luvulla](#). Oikeusministeriön julkaisu, Mietintöjä ja lausuntoja 2022:40

Valtioneuvosto asetti tavoitteeksi, että demokratia-, ihmisoikeus- ja mediakasvatus sekä jatkuva oppiminen tukevat osallistumisoikeuksien toteutumista. Periaatepäätökseen on koottu keskeisiä ehdotuksia linjauksen myöhempää toimeenpanoa varten.

Tässä raportissa kuvataan opetus- ja kulttuuriministeriön vuonna 2020 asettaman demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kehittämisen ohjausryhmän tehtävät, kokoonpano ja toiminta sekä ohjausryhmän aloitteesta vuosina 2020–2023 toteutetut toimenpiteet demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kehittämiseksi. Raportin lopussa esitetään ohjausryhmän suosituksia demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kehittämiseksi tulevana vuosina. Suositukset perustuvat ohjausryhmän työskentelyn aikana kertyneisiin kokemuksiin ja tehtyihin havaintoihin sekä edellä mainitussa valtioneuvoston periaatepäätöksessä esitettyihin toimenpide-ehdotuksiin demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kehittämiseksi. Suositukset on pyritty valitsemaan siten, että ne olisivat valtioneuvoston toimivallan piirissä (normi-, resurssi- tai informaatio-ohjaus). Ohjausryhmä on hyödyntänyt suositusten laadinnassa myös akateemisesta tutkimuksesta ja valtioneuvoston tutkimus- ja selvitystoiminnasta saamaansa tietoa demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen viimeaikaisista kehityssuunnista.

1 Ohjausryhmän tehtävät, kokoonpano ja toiminta

1.1 Tehtävät ja tarkoitus

Opetus- ja kulttuuriministeriö asetti kesäkuussa 2020 demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kehittämisen ohjausryhmän, jonka tehtävänä oli tukea koulujen ja oppilaitosten demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta, oppilaiden osallistamista sekä opetushenkilöstön valmiuksien lisäämistä koskevien hallitusohjelmakirjausten toimeenpanoa sekä tehdä esityksiä konkreettisiksi toimenpiteiksi.

Ohjausryhmän toimikausi oli 22.6.2020–1.6.2023.

Ohjausryhmän tehtävänä oli pohtia esimerkiksi seuraavia toimenpiteitä (listaus ei ole tyhjentävä):

- Opettajien ja oppilaitosten muun henkilöstön täydennyskoulutus, Euroopan neuvoston demokratiakompetenssityön ja muiden vastaavien instrumenttien implementointi ja jalkauttaminen.
- Pilottikokeilut, joissa koululla ja sen oppilailla on aktiivinen rooli lähiyhteisössä ja sen demokraattisten elämäntapojen vahvistamisessa; pilottikokeilujen raportointi muidenkin käyttöön.
- Oppilas- ja opiskelijakuntatoiminnan sekä oppilas- ja opiskelijademokratian toimintatapojen päivittäminen; luodaan oppilaskunnat 2.0 -manuaali ja viedään luokkavaltuusto-toimintatapaa vahvemmin koulujen ja oppilaitosten arkeen.
- Olemassa olevien hankkeiden ja järjestöyhteistyön hyödyntäminen, hyväksi havaittujen käytäntöjen laajentaminen valtakunnallisesti sekä uusien menetelmien kehittäminen; koonti olemassa olevista hyvistä käytännöistä; viestintä-/koulutuskampanja käytäntöjen kokoamiseksi, levittämiseksi ja koordinoimiseksi valtakunnallisesti.
- Käynnistetään tutkimus- ja kehittämishanke yhteistyössä opettajankoulutuksesta vastaavien yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen kanssa. Hankkeella tuetaan valtakunnallista yhteistyötä ja kehittämistoimintaa opettajien ihmisoikeusosaamisen vahvistamiseksi osana demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta.

- Seurataan aiheeseen liittyvää akateemista tutkimusta ja kehittämistoimintaa sekä arvioidaan demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen toteutumista varhaiskasvatuksessa, esi- ja perusopetuksessa, toisen asteen opetuksessa ja opettajankoulutuksessa uusien varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden ja opetussuunnitelman perusteiden mukaisesti.

1.2 Kokoonpano

Ohjausryhmän puheenjohtajana toimi ylijohtaja Eeva-Riitta Pirhonen opetus- ja kulttuuriministeriöstä ja varapuheenjohtajana yksikönpäällikkö Niklas Wilhelmsson oikeusministeriöstä. Ohjausryhmän asiantuntijasihteereinä toimivat opetusneuvos Anna Mikander opetus- ja kulttuuriministeriöstä ja erityisasiantuntija Liisa Männistö oikeusministeriöstä.

Seuraavia tahoja pyydettiin nimeämään edustajansa ohjausryhmän jäseniksi ja varajäseniksi:

- Ammattikorkeakoulujen rehtorineuvosto Arene ry
- Finlands svenska skolungdomsförbund FSS rf
- Ihmisoikeuskeskus
- Nuorisoalan osallisuuden osaamiskeskus
- opetus- ja kulttuuriministeriö, nuoriso- ja liikuntapolitiikan osasto, nuorisotyön ja -politiikan vastuualue
- opetus- ja kulttuuriministeriö, korkeakoulu- ja tiedepolitiikan osasto, korkeakoulupolitiikan vastuualue
- opetus- ja kulttuuriministeriö, ammatillisen koulutuksen osasto
- Opetusalan Ammattijärjestö OAJ
- Opetushallitus
- Pro Lukio ry
- Suomen Ammattiin Opiskelevien Liitto – SAKKI ry
- Suomen Kuntaliitto
- Suomen Lukiolaisten Liitto ry
- Suomen nuorisoalan kattojärjestö Allianssi ry
- Suomen Opiskelija-Allianssi – OSKU ry
- Suomen Rehtorit ry
- Suomen yliopistojen rehtorineuvosto UNIFI ry

Ohjausryhmän jäsenten ja varajäsenten tiedot ovat saatavilla valtioneuvoston hankerekisteristä¹⁰.

10 OKM035:00/2020. [Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kehittämisen ohjausryhmä.](#)

1.3 Työskentelytavat ja -aineistot

1.3.1 Ohjausryhmä

Ohjausryhmä kokoontui toimikautensa aikana yhteensä 15 kertaa. Koronapandemiasta johtuen kokoukset pidettiin pääasiassa Teams-etäyhteyden välityksellä. Ohjausryhmän kokouksissa kuultiin ulkopuolisia asiantuntijoita demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kehittämisen kannalta relevanteista tutkimuksista ja hankkeista. Kokouspöytäkirjat ja muut työskentelymateriaalit ovat saatavilla valtioneuvoston hankerekisteristä¹¹.

Ohjausryhmässä esiin nostettuja teemoja ja kehittämissuhteita vietiin eteenpäin toteuttamalla hyvien käytäntöjen koonti ja viestintäkampanja (ks. luku 2), käynnistämällä demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen pilottihankekokonaisuus (ks. luku 3) sekä tuemalla ja seuraamalla demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen tilannetta kartoittavan VNTEAS-selvityshankkeen toteutusta (ks. luku 4). Lisäksi ohjausryhmä myötävaikuttanut suomalaista demokratiapolitiikkaa koskevassa valtioneuvoston periaatepäätöksessä esitettyjen demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta käsittelevien linjausten ja toimenpidesuosittelujen valmisteluun¹².

1.3.2 Alatyöryhmät

Ohjausryhmä päätti kokouksessaan 23.10.2020 perustaa kolme ad hoc -alatyöryhmää, joiden tehtävänä oli konkretisoida ohjausryhmälle asettamispäätöksessä annettuja tehtäviä ja laatia suunnitelmat niiden toimeenpanemiseksi. Alatyöryhmien teemat, tehtävät ja puheenjohtajisto olivat seuraavat:

- **OPS- ja toimintakulttuurityöryhmä:** Laaja-alaisen osaamisalueen toteuttamisen arviointi / toteuttamistapojen kartoitus ja opsien toimeenpanon tukeminen, sekä koulujen/oppilaitosten toimintakulttuurin ja oppilas- ja opiskelijakuntatoiminnan kehittämisen tukeminen. Puheenjohtajat: Kristina Kaihari (OPH) ja Pauliina Viitamies (OAJ ry), sihteeri: Anna Mikander (OKM).
- **Opettajankoulutus- ja tutkimustyöryhmä:** Opettajien perus- ja täydennyskoulutuksen kehittämisen tukeminen, sekä tutkimuksen kehittäminen ja tukeminen. Puheenjohtaja: Matti Rautiainen (JYU), sihteerit: Anna Mikander (OKM) ja Liisa Männistö (OM).

11 OKM035:00/2020. [Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kehittämisen ohjausryhmä.](#)

12 Oikeusministeriö (2022).

- **Lähiyhteisötyöryhmä:** Koulujen/oppilaitosten ja ympäröivän yhteiskunnan välisen vuorovaikutuksen tukeminen. Puheenjohtaja: Virva Viljanen (Allianssi ry), sihteeri: Liisa Männistö (OM).

Alatyöryhmät koostuivat pääosin ohjausryhmän jäsenistä ja ne kokoontuivat marraskuun 2020 ja maaliskuun 2021 välisenä aikana 3–5 kertaa. Alatyöryhmät kuuluivat työskentelyssään myös muita ulkopuolisia asiantuntijoita. Kukin alatyöryhmä laati työskentelynsä pohjalta raportin tai toimeenpanosuunnitelman, jossa ehdotetaan konkreettisia toimenpiteitä demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kehittämiseksi. Alatyöryhmien laatimat raportit ovat luettavissa valtioneuvoston hankerekisterissä¹³.

Ohjausryhmän ja alatyöryhmien puheenjohtajisto ja sihteeristö kokoontuivat työskentelyn aikana kolme kertaa keskustelemaan alatyöryhmien tuotosten yhteensovittamisesta. Työskentelyn lopputulemana päätettiin käynnistää pilottihankekokonaisuus, jonka tavoitteena olisi kehittää ja levittää demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen menetelmiä ja hyviä käytäntöjä valtakunnallisesti tukemaan perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteiden ja paikallisten opetussuunnitelmien toimeenpanoa eri puolilla Suomea. Pilottihankekokonaisuuden toteutus ja tulokset kuvataan tämän raportin luvussa 3.

13 OKM035:00/2020. [Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kehittämisen ohjausryhmä.](#)

2 Hyvien käytäntöjen koonti ja viestintäkampanja

2.1 Tausta ja tarkoitus

Oikeusministeriö ja opetus- ja kulttuuriministeriö tilasivat vuonna 2021 ohjausryhmän työskentelyn tukemiseksi Nuorisotutkimusseura ry:ltä koonnin demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta käsittelevistä hankkeista, järjestöyhteistyöstä ja hyvistä käytännöistä sekä viestintäkampanjan käytäntöjen kokoamiseksi, levittämiseksi ja koordinoimiseksi valtakunnallisesti.

Koonnin ja viestintäkampanjan tavoitteena oli tunnistaa, nostaa esiin ja levittää demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen hyviä käytänteitä, hankkeita ja järjestöyhteistyötä valtakunnallisesti päiväkodeissa, kouluissa ja oppilaitoksissa.

2.2 Toteutus

Oikeusministeriö pyysi ja sai tarjouksia koonnin ja viestintäkampanjan toteutuksesta neljältä toimijalta: MDI Public Oy, Nuorisotutkimusseura ry, Nuorten Akatemia ry / NA Kehittämö Oy ja Owal Group Oy. Tarjousvertailussa Nuorisotutkimusseura ry:n tarjous todettiin kokonaistaloudellisesti edullisimmaksi, sillä se vastasi hinta-laatusuhteeltaan parhaiten tarjouspyynnössä esitettyihin vaatimuksiin.

Nuorisotutkimusseura ry toteutti koonnin ja viestintäkampanjan yhteistyössä Suomen nuorisoalan kattojärjestö Allianssin ja osaamiskustoimija Koordinaatin (Oulun kaupungin sivistys- ja kulttuuripalvelut) kanssa. Toimeksianto koostui seuraavista kolmesta osa-alueesta: 1. hankekoonti (maalis-toukokuu 2021), 2. viestintä- ja koulutuskampanja (maalis-joulukuu 2021), sekä 3. tulosten muokkaus tietokannaksi ja julkaiseminen sekä loppuraportin esittely ohjausryhmälle (maalis–huhtikuu 2022).

2.3 Tulokset ja jatkosuositukset

Hankkeessa tuotettiin kooste demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen hyvistä käytänteistä kasvatuksessa ja opetuksessa. Kooste julkaistiin Opetushallituksen verkkosivustolla¹⁴ ja siihen nostettiin esimerkkejä hankkeista ja hyvistä käytännöistä kartoitusta edeltävien viiden vuoden ajalta. Kooste on saatavilla suomeksi, ruotsiksi, pohjoissaameksi ja suomenkielisellä viittomakielellä. Lisäksi hankkeessa tuotettiin asiaa koskevia tiedotteita ja someviestintää usealla eri kielellä käytäntöjen löytämiseksi ja levittämiseksi.¹⁵

Nuorisotutkimusseura laati oikeusministeriölle ja opetus- ja kulttuuriministeriölle loppuraportin¹⁶, jossa nostetaan esiin seuraavia havaintoja ja johtopäätöksiä sekä toimenpidesuosituksia demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kehittämiseksi:

- Hyvien käytänteiden jakamista on aktiivisesti jatkettava myös tulevaisuudessa.
- Esimerkkejä kuurojen ja viittomakieltä käyttävien lasten ja nuorten keskuudessa toteutettavasta demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksesta päiväkodeissa, kouluissa ja oppilaitoksissa ei löytynyt. On huolestuttavaa, jos kuurojen ja viittomakielisten lasten ja nuorten kanssa ei keskustella heidän oikeuksistaan yhteiskunnassa. On syytä miettiä näiden lasten ja nuorten tilanteeseen tarttuvan oman tutkimus- ja kehittämishankkeen käynnistämistä yhteistyössä Kuurojen liiton kanssa.
- Suomen, ruotsin ja pohjoissaamen kielellä esimerkkejä löytyi, mutta siitä ei ole tietoa, kuinka yleisesti levinneitä käytännöt ovat. Tätä asiaa tulisi selvittää erikseen.
- Useat esimerkeistä on tuotettu hankemuotoisessa toiminnassa, mutta selvittämättä jää usean kohdalla, miten toiminnan jalkautuksessa osaksi jatkuvaa toimintaa on onnistuttu. Näitä näkökulmia on tarpeen selvittää esimerkiksi alkavassa pilottikoulukokeilussa.

14 Opetushallitus (2022). [Kokonaisuus demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen hyvistä käytänteistä kasvatuksessa ja opetuksessa](#).

15 nuorisotutkimusseura.fi. [Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen tila \(2021-2022\)](#).

16 Nuorisotutkimusseura ry (2022). [Koonti ja viestintäkampanja demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen hankkeista, järjestöyhteistyöstä ja hyvistä käytännöistä](#). Viestintä- ja koulutuskampanjan toteutuma: tavoite, tulokset ja kohderyhmät. Loppuraportti tilaajille 31.3.2022.

3 Pilottihankekokonaisuus

3.1 Tausta ja tarkoitus

Luvussa 1.3.2 kuvattujen alatyöryhmien työskentelyn pohjalta ohjausryhmä laati suunnitelman pilottihankekokonaisuudeksi, jonka tavoitteena olisi kehittää ja levittää demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen menetelmiä ja hyviä käytäntöjä valtakunnallisesti tukemaan perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteiden ja paikallisten opetussuunnitelmien toimeenpanoa eri puolilla Suomea.

Lukuvuonna 2022–2023 toteutettiin pilottihankekokonaisuus¹⁷, jonka tavoitteena oli testata ja kehittää erilaisia demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen malleja ja toimintatapoja ensisijaisesti perusasteella yhteistyössä opettajankoulutuksen ja lähiyhteisöjen kanssa. Pilottien avulla oli tarkoitus kehittää ja levittää demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen menetelmiä ja hyviä käytäntöjä valtakunnallisesti tukemaan perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteiden ja paikallisten opetussuunnitelmien toimeenpanoa eri puolilla Suomea. Pilotit toteutettiin yhteistyössä kansallisen demokratiaohjelman, Oikeus oppia -ohjelman, kansallisen lapsistrategian ja Pohjoismaiden ministerineuvoston kesken, jotka myös rahoittivat pilottihankkeiden toteutuksen.

3.2 Toteutus

Pilottihankkeen koordinoinnista vastasi Opetushallitus, joka palkkasi hankkeeseen osoitetulla rahoituksella työntekijän koordinoimaan hankkeen käytännön toteutusta. Opetushallitus jakoi keväällä 2022 valtionavustusta yhteensä yhdeksälle opetuksen järjestäjälle pilottihankkeen toteuttamiseksi¹⁸. Avustuksen tarkoituksena oli perusopetuksen demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen edistäminen ja kehittäminen perusopetuksen opetussuunnitelman tavoitteiden mukaisesti kehittämällä eteenpäin koulussa jo hyviksi havaittuja malleja tai luomalla kokonaan uusia toimintatapoja. Kehitettyjen käytänteiden tarkoituksena oli jäädä osaksi koulujen vakiintunutta toimintaa. Hankkeissa

17 oph.fi. [Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen pilottihanke peruskouluille](#).

18 oph.fi. [Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen pilotti peruskouluille 2022–2023](#). Valtionavustus.

korostuivat yhteisöllisyyden ja osallisuuden kehittäminen, demokratiataidot ja omaan lähiympäristöön vaikuttaminen sekä ihmisoikeudet. Hankkeiden tuotosten tuli olla sekä levitettävissä että hyödyksi muille opetuksen järjestäjille.

Pilottihankkeiden toteuttajat teemoineen olivat seuraavat:

- Helsingin yliopisto, *Yhdessä vaikutamme*
- Kemi, *Vaikuttamalla vahvaksi – osallistamalla yhdessä olemme enemmän*
- Kokkola, *Isokylän koulu/yhtenäiskoulu yhteiseksi*
- Nakkila, *Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen pilotti peruskouluille 2022–2023*
- Parainen, *Lapset ja nuoret Varsinais-Suomen kestävyystyön kiritäjinä*
- Pori, *Morgondagens världsmedborgare*
- Porvoo, *Vi!*
- Sipoo, *Osallisuudella ja demokratialla hyvinvointia jokaiselle sipoolaiselle oppilaalle*
- Tuusula, *Uskalla olla, näkyä ja tulla kuulluksi! – Demokratiaa, osallisuutta ja yhteisöllisyyttä vahvistamassa*

Opetushallitus tuki pilottihankkeiden toteuttajia sekä toimijoiden keskinäistä verkostoitumista järjestämällä yhteisiä tapaamisia ja seminaareja, joissa osallistajat pääsivät yhdessä kehittämään ja suunnittelemaan omia hankkeitaan. Pilottihankkeeseen valitut koulut saavat kehitystyöhönsä tukea Opetushallituksen lisäksi myös yliopistojen opettajankoulutuslaitoksilta ja kasvatustieteellisiltä tiedekunnilta.

Opetuksen järjestäjien lisäksi Opetushallitus myönsi valtionavustusta myös opettajankoulutuslaitoksille pohjoismaiseen demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen pilotti-yhteistyöhankkeeseen lukuvuodelle 2022–2023¹⁹. Opetushallituksen kautta jaetulla valtionavustuksella suomalaisille opettajankoulutuslaitoksille oli tarkoitus varmistaa pilottihankkeen pohjoismaisen ulottuvuuden toteutuminen. Avustuksen tarkoituksena oli kehittää opettajankoulutuslaitosten ja pohjoismaisten koulujen yhteistyötä lukuvuonna 2022–2023 Euroopan neuvoston demokratiakompetenssien (RFCDC) viitekehyksen pohjalta. Rahoitettavassa hankkeessa edellytettiin vähintään kolmen eri Pohjoismaan yhteistyötä sekä mahdollisuuksien mukaan demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen pilottihankkeessa olevien koulujen mukanaoloa. Avustuksella rahoitettuun pohjoismaiseen hankkeeseen osallistuivat Suomesta Åbo Akademi sekä Jyväskylän, Helsingin, Turun ja

19 oph.fi. [Pohjoismainen demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen pilottiyhteistyö lukuvuonna 2022–2023](#). Valtionavustus.

Itä-Suomen yliopistot. Hankkeen puitteissa järjestettiin pohjoismainen demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen seminaari Vaasassa 6.–7.2.2023 (*Seminar on Nordic perspectives on democracy and human rights education*).

Opetushallitus järjestää yhteistyössä opetus- ja kulttuuriministeriön sekä oikeusministeriön kanssa 10.5.2023 seminaariin, jonka tavoitteena luoda katsaus demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen tilaan Suomessa ja peilata sitä demokratiasta, ihmisoikeuksista ja nuorten osallisuudesta käytävään laajempaan keskusteluun. Seminaarissa esitellään ajankohtaista tutkimustietoa demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksesta sekä tuodaan esiin tuoreita kokemuksia koulupiloteista. Tavoitteena on käydä keskustelua muun muassa siitä, miten piloteista saatuja hyviä kokemuksia voidaan hyödyntää valtakunnallisesti ja kuinka kaikkien osallisuutta sekä demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta voidaan vahvistaa nykyisten opetussuunnitelmien perusteiden toteuttamisessa ja tulevisissa opetussuunnitelmaprosesseissa.²⁰

3.3 Tulokset ja jatkosuositukset

Pilottihankkeen onnistunutta toteuttamista edisti hallinnon- ja organisaatorajat ylittävä moniammatillinen ja joustavasti toiminut verkosto²¹. Riittävän usein järjestetyt seminaarit ja tapaamiset olivat tärkeitä hanketoimijoiden välisen verkostoitumisen sekä hankkeiden etenemisen, ideoimisen ja vertaiskehittämisen kannalta. Erityisen keskeisiä olivat hankkeen koordinaattorin tutustumisvierailut kaikissa yhdeksässä hankekunnassa ja kouluissa. Vierailuiden aikana koordinaattori näki käytännössä jokaisen hankkeen toteutusta kouluissa, edisti hankkeiden verkostoitumista paikallisesti ja valtakunnallisesti sekä viimeisteli hankkeiden tapahtumia yhteistyössä koulujen kanssa. Hanketoimijat pitivät Opetushallituksen jalkautumista ja konkreettista tukea tärkeänä.

Hankkeiden tukena olivat lisäksi Opetushallituksen verkkosivustojen kvalitatiivisin perustein kootut hyvien käytänteiden mallit, aktiviteetit ja muut ohjausaineisto²² (ks. myös luku 2) sekä DIOK-pilottikouluhankkeiden jatkuvasti päivittyvä, monipuolisen

20 oph.fi. [Koulut, demokratia ja tulevaisuus – Kokemuksia ja havaintoja demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksesta koulujen arjessa.](#)

21 Verkoston työskentelyyn osallistui Opetushallituksen, opetus- ja kulttuuriministeriön ja oikeusministeriön lisäksi yliopistojen opettajankoulutuslaitosten (erityisesti Jyväskylän yliopisto ja Åbo Akademi) ja kansalaisjärjestöjen edustajia.

22 oph.fi. [Demokratia, ihmisoikeudet ja osallisuus.](#)

informatiivinen verkkosivusto²³. Opetushallitus julkaisi koulujen opetuksen tueksi ja äänestämisen tärkeyden nostamiseksi tietoisun lähestyvistä eduskuntavaaleista²⁴. Lisäksi päätösseminaarissa 10.5.2023 julkaistaan kattava kooste pilottihankekokonaisuudesta.

Pilottihanke päättyy virallisesti kesäkuussa 2023, jonka jälkeen hankkeen tulokset, tuotokset ja jatkosuositukset raportoidaan. Hankkeen toteutuksen aikana on kuitenkin jo tunnistettu seuraavia jatkokehittämistarpeita:

- DIOK-pilottihankkeen tulosten ja hyvien käytänteiden skaalaus ja levittäminen valtakunnallisesti hankkeen tavoitteiden mukaisesti kaikille peruskouluille sekä hankekonseptin laajentaminen ja soveltaminen varhaiskasvatukseen ja toiselle asteelle. Tätä varten tulisi luoda pysyvä ohjaus-, koordinointi- ja sparrausmekanismi, jota käytännössä operoisi täysipäiväinen hankekoordinaattori / kouluaste. Koordinaattori kehittäisi koulujen / laajemmin kuntien verkostoja ja vahvistaisi sitoutumista toiminnan käytännön toteuttamiseen sekä vahvistaisi paikallisten kolmannen sektorin toimijoiden mukanaoloa.
- Koulutuksen järjestäjien 'herättäminen' ja aktivointi kuntatason koordinointiin esimerkiksi Kuntaliiton roolia vahvistamalla. Kunnissa ja kouluissa tulisi olla ohjaava opettaja, jolle allokoitaisiin resurssia tähän ja kunnan koulujen keskinäisten verkostojen luomiseen/vahvistamiseen. Rehtorien tehtävänä olisi OPSien mukaisen demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen toteuttamisen johtaminen ja kouluyhteisön sitouttaminen, jossa tukena työyhteisöoppiminen/-koulutus yhteistyössä yliopistojen opettajankoulutuslaitosten kanssa.
- Kolmannen sektorin toimijoiden roolin vahvistaminen koulujen toiminnassa ja moniammatillisen oppimisen ja kasvattamisen edistäminen kouluissa (mm. välituntitilanteet, kerhot). Mukaan tulisi saada vahvemmin myös vanhemmat ja muut lähiyhteisötahot. Osallisuuden ja yhteisöllisyyden edistäminen vahvistaisi samalla positiivista ja turvallista oppimisympäristöä ja ennaltaehkäisisi kiusaamista ja syrjäytymistä. Tunne- ja vuorovaikutustaitojen edistämisen voisi kytkeä tähän kokonaisuuteen ja jo olemassa oleviin aktiviteetteihin. Nämä tulisi viedä vahvasti myös opettajien perus- ja täydennyskoulutukseen.

23 oph.fi. [Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen pilottihanke peruskouluille.](#)

24 oph.fi. [Vaalit tulossa – kuka päättää sinun tulevaisuutesi?](#)

4 VN TEAS -tutkimushanke: Tilannekuva ja seurannan instrumentit – demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus, osallistumisoikeudet ja yhdenvertaisuus kasvatuksen ja opetuksen kentällä

4.1 Tausta ja tarkoitus

Voimassa olevat varhaiskasvatussuunnitelman ja opetussuunnitelmien perusteet (esi- ja perusopetus, lukio- ja ammatillinen koulutus, opettajankoulutus) painottavat demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen osaamistavoitteita sekä lasten, oppilaiden ja opiskelijoiden osallisuutta niin arvoperustassa kuin laaja-alaisen osaamisen kokonaisuuksissa ja toimintakulttuurin kehittämistä koskevilla periaatteilla.

Ajantasaista ja kattavaa käsitystä siitä, miten nämä osaamistavoitteet ja lasten/oppilaiden/opiskelijoiden osallisuus ja osallistumisoikeudet käytännössä toteutuvat, ei kuitenkaan ole ollut käytettävissä. Aikaisempien selvitysten mukaan demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen osaamistaso opettajien keskuudessa on ollut vaihtelevaa ja teemojen opetus on ollut lähinnä yksittäisten opettajien aktiivisuuden varassa. Erityisesti ihmisoikeuskasvatuksen osalta on havaittu kehittämistarpeita.²⁵

Keväällä 2022 käynnistettiin osana valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoimintaa (VN TEAS) hanke, jonka tavoitteena oli arvioida varhaiskasvatussuunnitelman ja opetussuunnitelmien perusteissa määriteltyjen demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen osaamistavoitteiden käytännön toteutumista varhaiskasvatuksessa, kaikilla kouluasteilla ja opettajankoulutuksessa²⁶. Tavoitteena oli arvioida myös lasten, oppilaiden ja opiskelijoiden osallisuuden ja osallistumisoikeuksien toteutumista. Tutkimuksen oli tarkoitus tuottaa valtioneuvostolle ajantasainen kokonaiskuva ja tietoa aihepiiriin

25 Ks. esim. Kasa, T., Rautiainen, M., Malama, M., & Kallioniemi, A. (2021). 'Human rights and democracy are not self-evident': Finnish student teachers' perceptions on democracy and human rights education. *Human Rights Education Review*, 4(2), 69–84.

26 Tietokayttoon.fi. [Tilannekuva ja seurannan instrumentit – demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus, osallistumisoikeudet ja yhdenvertaisuus kasvatuksen ja opetuksen kentällä.](#)

liittyvistä haasteista, suosituksia jatkotoimenpiteiksi, sekä konkreettisia esityksiä ja suosituksia demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kehittämiseksi varhaiskasvatuksessa, kaikilla kouluasteilla sekä opettajankoulutuksessa ja opettajien täydennyskoulutuksessa. Tutkimusraportti julkaistiin huhtikuussa 2023.²⁷

4.2 Toteutus

Valtioneuvoston kanslia avasi 30.11.2021 haettavaksi valtioneuvoston päätöksentekoa tukevan selvitys- ja tutkimustoiminnan (VN TEAS) määrärahat. Haku perustui valtioneuvoston päätöksentekoa tukevaan selvitys- ja tutkimussuunnitelmaan. Tutkimuksen toteuttajiksi valittiin Nuorisotutkimusseura yhdessä Jyväskylän yliopiston ja Haaga-Helia ammattikorkeakoulun kanssa. Tutkimushankkeen ohjausryhmän puheenjohtajana ja sihteerinä toimivat opetus- ja kulttuuriministeriön edustajat ja jäsenenä oikeusministeriön ja kansallisen lapsistrategian (sosiaali- ja terveysministeriö) edustajat.

Tutkimushanke toteutettiin helmikuun 2022 ja maaliskuun 2023 välisenä aikana. Tutkimus koostui mm. aihetta koskevaan aineistoon perehtymisestä (mm. aiemmat kotimaiset tutkimukset, opetusta ja koulutusta ohjaavat asiakirjat) ja aineiston analysoinnista, asiantuntijatyöpajasta sekä kunnissa, opettajankoulutuslaitoksissa ja ammatillisissa opettajankoulutuslaitoksissa toteutetuista haastatteluista ja työpajoista.

Tutkimusta varhaiskasvatuksesta toiselle asteelle toteutettiin kolmessa kunnassa, joista kaksi (Nakkila ja Kemi) olivat mukana myös Opetushallituksen demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen pilottikouluhankkeessa lukuvuonna 2022–2023 (ks. luku 3). Lisäksi tutkimukseen osallistui Oulun kaupunki. Kunnissa tutkimukseen osallistuivat varhaiskasvatuksen yksikkö, yhtä kuntaa lukuun ottamatta, perusopetuksen sekä yleissivistävän ja ammatillisen toisen asteen yksikkö.

4.3 Tulokset ja jatkosuositukset

Tutkimushankkeen loppuraportissa todetaan, että ”demokratiaan ja ihmisoikeuksien toteuttamiseen kiinnittymisen kannalta on olennaista, että demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta on systemaattista, jatkuvaa ja koko yhteisöä koskettavaa. Näin ei tällä hetkellä ole, vaan demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta koskettaa erityisesti niitä lapsia, oppilaita ja

27 Gretschel A., Rautiainen, M., Vanhanen-Nuutinen, L. & Tarvainen, K. (2023). [Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta Suomessa: Tilannekuva ja suositukset 2023](#). Valtioneuvoston kanslia 17.04.2023. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2023:24

opiskelijoita, jotka ovat siitä kiinnostuneita ja joilla on halukkuus toimia demokratiaa ja ihmisoikeuksia edistävästi. Tilanne on sama opettajankoulutuksessa. Keskeinen tulevaisuuden kysymys on näin ollen se, kuinka demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksesta saadaan koko yhteisöä koskettava asia niin, että lapset, oppilaat, opiskelijat ja henkilökunta elävät demokratiaa todeksi omassa oppilaitoksessaan ja edistävät ihmisoikeuksien toteutumista.”

Ajantasaisen tilannekuvan lisäksi tutkimushankkeen tavoitteena oli laatia konkreettisia esityksiä ja suosituksia demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kehittämiseksi. Esitysten ja suositusten tuli keskittyä erityisesti valtioneuvoston toimivallassa oleviin toimenpiteisiin (normi-, resurssi- ja informaatio-ohjaus). Tutkimuksen perusteella raportissa esitetään seuraavat kolme suositusta jatkokehittämistoimenpiteiksi:

- **Suositus 1:** Kannustetaan korkeakouluja ottamaan demokratia- ja ihmisoikeuskasvatussisältöjä osaksi pakollisia opintoja opettajankoulutuksessa.
- **Suositus 2:** Määritellään demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukselle kansallisen tason suuntaviivat -ohjelma tavoitetiloineen ja resursoidaan kyseisen ohjelman toteuttamista varten kansallisen, alueellisen ja paikallisen tason kattava koordinoitirakenne.
- **Suositus 3:** Huomioidaan lapset, oppilaat ja opiskelijat subjekteina demokratia- ja ihmisoikeustilanteen ja -kasvatuksen arvioinnissa ja niihin liittyvien kehittämistarpeiden arvioinnissa.

5 Ohjausryhmän suositukset demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kehittämiseksi jatkossa

Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen ohjausryhmän yhtenä tehtävänä asettamis- päätöksen mukaisesti oli tehdä esityksiä konkreettisiksi toimenpiteiksi demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kehittämiseksi. Tässä luvussa esitetyt suositukset perustuvat ohjausryhmän kokouksissa käytyihin keskusteluihin ja ohjausryhmän alatyöryhmien esiin nostamiin kehittämisehdotuksiin, edellä kuvattuihin hyvien käytäntöjen kartoituksen ja pilottihankekokonaisuuden tuottamiin havaintoihin ja tuloksiin sekä VNTEAS-tutkimushankkeen esittämiin suosituksiin. Ohjausryhmän suosituksissa keskitytään valtioneuvoston toimivallassa oleviin toimenpiteisiin (normi-, resurssi- ja informaatio-ohjaus).

Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kansallisen kehittämisen koordinoointia ja seurantaan tulee vahvistaa

- Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen jatkumoa eri koulutusasteiden välillä varhaiskasvatuksesta toiselle asteelle tulee vahvistaa ja siksi demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukselle tulee määritellä kansallisen tason linjaukset tavoiteloineen.²⁸
- Linjausten toimeenpanoa varten tulee selvittää kansallisen, alueellisen ja paikallisen tason kattavan koordinoitirakenteen perustamisen mahdollisuuksia ja toteuttamisvaihtoehtoja.²⁹
- Tarvitaan mitattavissa olevaa seurantatietoa siitä, miten demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen oppimistavoitteet varhaiskasvatuksessa, perusopetuksessa ja toisen asteen opetuksessa toteutuvat. Lapset, oppilaat ja opiskelijat tulee ottaa mukaan demokratia- ja ihmisoikeustilanteen ja -kasvatuksen sekä niihin liittyvien kehittämistarpeiden arviointiin.

28 Vrt. esim. Opetus- ja kulttuuriministeriö (2019). [Medialukutaito Suomessa: Kansalliset mediakasvatuslinjaukset](#). Toim. Salomaa, Saara & Palsa, Lauri. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2019:37.

29 Vrt. esim. Oikeusministeriö (2023). [Viharikosten ja syrjinnän vastaisen työn osaamiskeskus: Konseptiraportti](#). Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2023:12.

Kehitettävän seurantatiedon tulee olla sellaista, että sitä voidaan hyödyntää esimerkiksi perus- ja ihmisoikeuksien kansallisessa seurannassa³⁰.

Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen liittyvien teemojen käsittelyä opettajan- koulutuksessa tulee lisätä

- Korkeakouluja tulee kannustaa ottamaan demokratia- ja ihmisoikeus- kasvatussisältöjä osaksi pakollisia opintoja opettajankoulutuksessa.
- Demokratian ja ihmisoikeuksien käsittelyä opettajien ja muun henkilöstön täydennyskoulutuksessa tulee lisätä ja täydennyskoulutuksessa tulee panostaa opetussuunnitelmien perusteiden laaja-alaisen osaamisen teemoihin. Täydennyskoulutus tulee kytkeä koulujen ja oppilaitosten muuhun toimintaan. Myös muita ratkaisuja täydennyskoulutuksen haasteisiin tulee selvittää.
- Opetuksen tueksi tulee tuottaa opetusmateriaalia sekä kehittää opetusmenetelmiä (kuten pelillisuus), joilla voidaan vastata laajasti eri opettajankoulutusten tarpeisiin demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksessa.
- Opettajankoulutusfoorumien työskentelyssä tulee vahvistaa demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen näkökulmaa.

Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen hyvien käytäntöjen kehittämistä, kartoittamista ja jalkauttamista tulee jatkaa

- Nuorten kansalaispätevyyden kokemuksessa havaittuun eriytymiskehitykseen³¹ on tartuttava vakavasti riittävän varhaisessa vaiheessa ennen toiselle asteelle siirtymistä. Lisäksi tulee varmistaa, että niin yleisivistävässä kuin ammatillisessa koulutuksessa annetaan riittävä tietopohja demokratiasta ja ihmisoikeuksista sekä riittävät valmiudet demokraattiseen osallistumiseen.
- Lukuvuonna 2022–2023 toteutetuista demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen pilottihankkeista ja vuonna 2022 julkaistusta hyvien käytäntöjen kartoituksesta saadut tulokset ja toimintamallit tulee skaalata ja levittää valtakunnallisesti kaikille peruskouluille. Pilottihankekonsepti tulee laajentaa

30 Valtioneuvosto (2021b). [Valtioneuvoston perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelma 2020–2023: Perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen seurannan kehittäminen](#). Valtioneuvoston julkaisuja 2021:59.

31 Borg & al. (2022). [Nuoret kansalaiset: Tilastollinen tutkimus yhdeksäsluokkalaisten kansalaispätevyydestä](#). Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2022:11.

perusasteen lisäksi myös varhaiskasvatukseen ja toiselle asteelle, ja tämän toteuttamiseen tulee varata riittävät resurssit.

- Varhaiskasvatuksessa, perusopetuksessa ja toisella asteella tarvitaan resursseja demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen kehittämiseen. Ns. DIOK-tutortoiminnan kehittämiseksi tulee käynnistää valtakunnallinen kehittämishanke ja/tai perustaa valtionavustus, jolla tuetaan erilaisten käytännön toteuttamisvaihtoehtojen ja ratkaisumallien kehittämistä.³²
- Eri vähemmistöihin kuuluvien lasten ja nuorten keskuudessa toteutettavasta demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksesta tarvitaan lisää tietoa. Lisäksi tarvitaan ajantasaisia, selko- ja monikielisiä ja saavutettavia, demokratia- ja ihmisoikeuskysymyksiä käsitteleviä koulutus- ja opetusmateriaaleja monelle erilaiselle kohderyhmälle.
- Kolmannen sektorin, vanhempien ja muiden lähiyhteisötoimijoiden roolia koulujen toiminnassa tulee vahvistaa ja moniammatillista oppimista ja kasvattamista kouluissa tulee edistää.

32 Ks. esim. Pennanen & al. (2021). [Tutkimus perusopetuksen tutoropettajatoiminnasta ja sen vaikutuksista](#). Opetushallitus. Raportit ja selvitykset, 2021:7.

LÄHTEET

Julkaisut, raportit

- Borg & al. (2022). [Nuoret kansalaiset: Tilastollinen tutkimus yhdeksäsluokkalaisten kansalaispätevydestä](#). Oikeusministeriön julkaisu, Selvityksiä ja ohjeita 2022:11.
- Gretschel A., Rautiainen, M., Vanhanen-Nuutinen, L. & Tarvainen, K. (2023). [Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus Suomessa: Tilannekuva ja suositukset 2023](#). Valtioneuvoston kanslia 17.04.2023. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2023:24.
- Kasa, T., Rautiainen, M., Malama, M., & Kallioniemi, A. (2021). [‘Human rights and democracy are not self-evident’: Finnish student teachers’ perceptions on democracy and human rights education](#). Human Rights Education Review, 4(2), 69–84.
- Nuorisotutkimusseura ry (2022). [Koonti ja viestintäkampanja demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen hankkeista, järjestöyhteistyöstä ja hyvistä käytännöistä](#). Viestintä- ja koulutuskampanjan toteutuma: tavoite, tulokset ja kohderyhmät. Loppuraportti tilaajille 31.3.2022.
- Oikeusministeriö (2022). [Valtioneuvoston periaatepäätös suomalaisesta demokratia-politiikasta 2020-luvulla](#). Oikeusministeriön julkaisu, Mietintöjä ja lausuntoja 2022:40.
- Oikeusministeriö (2023). [Viharikosten ja syrjinnän vastaisen työn osaamiskeskus: Konseptiraportti](#). Oikeusministeriön julkaisu, Selvityksiä ja ohjeita 2023:12.
- Opetus- ja kulttuuriministeriö (2019). [Medialukutaito Suomessa: Kansalliset mediakasvatuslinjaukset](#). Toim. Salomaa, Saara & Palsa, Lauri. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisu 2019:37.
- Opetus- ja kulttuuriministeriö (2020). [Valtakunnallinen nuorisotyön ja -politiikan ohjelma 2020–2023 : Tavoitteena nuoren merkityksellinen elämä ja osallisuus yhteiskunnassa](#). Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisu 2020:2.
- Opetushallitus (2022). [Kokonaisuus demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen hyvistä käytännöistä kasvatuksessa ja opetuksessa](#).
- Pennanen & al. (2021). [Tutkimus perusopetuksen tutoropettajatoiminnasta ja sen vaikutuksista](#). Opetushallitus. Raportit ja selvitykset, 2021:7.
- Valtioneuvosto (2019). Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelma 10.12.2019: [Osallistava ja osaava Suomi – sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta](#). Valtioneuvoston julkaisu 2019:31.
- Valtioneuvosto (2021a). [Kansallinen lapsistrategia: Komiteamietintö](#). Valtioneuvoston julkaisu 2021:8.
- Valtioneuvosto (2021b). [Valtioneuvoston perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelma 2020–2023: Perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen seurannan kehittäminen](#). Valtioneuvoston julkaisu 2021:59.

Verkkosivut

coe.int. [Reference Framework of Competences for Democratic Culture \(RFCDC\)](#).

The Council of Europe.

nuorisotutkimusseura.fi. [Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen tila \(2021-2022\)](#).

OKM035:00/2020. [Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kehittämisen ohjausryhmä](#).

okm.fi. [Oikeus oppia - varhaiskasvatuksen ja perusopetuksen laadun ja tasa-arvon kehittämishjelma](#).

OM036:00/2019. [Kansallinen demokratiaohjelma 2025](#).

oph.fi. [Demokratia, ihmisoikeudet ja osallisuus](#).

oph.fi. [Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen pilotti peruskouluille 2022–2023](#).

Valtionavustus.

oph.fi. [Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen pilottihanke peruskouluille](#).

oph.fi. [Koulut, demokratia ja tulevaisuus – Kokemuksia ja havaintoja demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksesta koulujen arjessa](#).

oph.fi. [Pohjoismainen demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen pilottiyhteistyö lukuvuonna 2022–2023](#). Valtionavustus.

oph.fi. [Vaalit tulossa – kuka päättää sinun tulevaisuutesi?](#)

Tietokayttoon.fi. [Tilannekuva ja seurannan instrumentit – demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus, osallistumisoikeudet ja yhdenvertaisuus kasvatuksen ja opetuksen kentällä](#).

VALTIONEUVOSTO
STATSRÅDET

SNELLMANINKATU 1, HELSINKI
PL 23, 00023 VALTIONEUVOSTO
valtioneuvosto.fi
julkaisut.valtioneuvosto.fi

ISBN pdf: 978-952-383-570-2

ISSN pdf: 2490-0966